

L'esquí nòrdic i el turisme de muntanya

Xavier Sanclimens i Solervicens i Xavier Campillo i Besses*

Résumé / Abstract / Resumen / Resum

L'aire d'étude, d'une surface de 1.100 Km² et une population de 4.500 habitants (en déduisant la ville de la Seu d'Urgell), a souffert dans les dernières années un intense processus de dépeuplement qui a structuré le système d'habitat rural forgé au long des siècles. Ce processus a été accompagné de la crise dans le secteur productif principal, l'élevage basé sur la production laitière. Pour faire face à cette situation une des alternatives proposées est le tourisme. Il existe de nombreuses ressources pour le moment inexploitées: un parc naturel, de nombreux espaces d'intérêt, monuments historiques et préhistoriques et, surtout, la possibilité de pratiquer le ski nordique dans quatre stations de plus en plus établies: Arànsér, Lles, Sant Joan de l'Erm et Tuixén-la Vansa. Le ski nordique ou ski de fond, l'engouement pour lequel est en train de croître en Catalogne, peut permettre plus que d'autres modalités touristiques et sportives à ce que les bénéfices retombent directement sur les habitants de la montagne et en même temps que l'environnement dans lequel s'encadre cette activité subisse un impact minimal.

* * *

The study area, which comprises approximately 1,100 Km² and 4,500 inhabitants (excluding the town of la Seu d'Urgell), has been affected in recent years by a pro-

* *Geògrafs, Membres de l'equip MAB-6 ALT PIRINEU, Ajuntament de la Seu d'Urgell, 25700 - La Seu d'Urgell.*

cess of rapid depopulation which has dismantled the structure of the rural habitat forged over the centuries. This process has coincided with a crisis in the principal sector of agricultural production -that of cattle- rearing for dairy production. One of the alternatives proposed to help palliate this deteriorated situation is the promotion of the tourist sector. Considerable resources, until now untapped, are available: a nature park, numerous places of interest, historic and prehistoric monuments and, especially, facilities for cross-country skiing and four ski resorts (Arànsér, Lles, Sant Joan de l'Erm and Tuixén-la Vansa), which are gradually consolidating their structure. Cross-country skiing, which is rapidly growing in popularity in Catalonia, may prove more directly beneficial to the local mountain inhabitants than other forms of tourism and sport, while the impact on the natural environment should be minimal.

* * *

El área de estudio, de unos 1.100 Km² y unos 4.500 habitantes (descontando la ciudad de la Seu d'Urgell), ha sufrido en los últimos años un intenso proceso de despoblación que ha desestructurado el sistema de hábitat rural forjado a lo largo de los siglos. Este proceso ha ido acompañado de la crisis en el sector productivo principal, la ganadería basada en la producción lechera. Para hacer frente a esta situación, una de las alternativas apuntadas es la potenciación del sector turístico. Existen numerosos recursos hasta ahora subexplotados: un parque natural y numerosos espacios de interés, monumentos históricos y prehistóricos y, sobre todo, la posibilidad de practicar el esquí nórdico en cuatro estaciones cada vez más consolidadas: Arànsér, Lles, Sant Joan de l'Erm y Tuixén-la Vansa. El esquí nórdico o de fondo, cuya afición está creciendo rápidamente en Cataluña, puede permitir más que otras modalidades turísticas y deportivas que los beneficios reviertan directamente en los habitantes de la montaña, y al mismo tiempo que el medio ambiente en el que se desarrolla la actividad sufra el mínimo impacto.

* * *

L'àrea d'estudi, d'uns 1.100 Km² i uns 4.500 habitants (descomptant la ciutat de la Seu d'Urgell) ha sofert en els darrers anys un intens procés de despoblament que ha desestructurat el sistema d'hàbitat rural forjat al llarg de segles. Aquest procés ha anat acompanyat de la crisi en el sector productiu principal, la ramaderia basada en la producció lletera. Per tal d'afrontar aquesta situació, una de les alternatives apuntades és la potenciació del sector turístic. Hi ha nombrosos espais d'interès, monuments històrics i prehistòrics, i, sobretot, la possibilitat de practicar l'esquí nòrdic a quatre estacions cada vegada més consolidades: Arànsér, Lles, Sant Joan de l'Erm i Tuixén-la Vansa. L'esquí nòrdic o de fons, l'afeció al qual està creixent ràpidament a Catalunya, pot permetre més que altres modalitats turístiques i esportives que els beneficis reverteixin directament als habitants de la muntanya, i alhora que el medi ambient en el qual es desenvolupa l'activitat rebi el mínim d'impacte.

INTRODUCCIÓ

És pràcticament unànime la convicció que el futur de les àrees de muntanya més o menys marginals a Catalunya, a Espanya i fins i tot a Europa passa, entre d'altres aspectes, per una valoració més gran dels recursos turístics que posseeixen, i que fins ara han estat infraexplotats o, en tot cas, mal explotats. I cada vegada és més consolidada l'opció pel desenvolupament endogen d'aquestes potencialitats; és a dir, que es desenvolupin adequadament els recursos turístics de les valls de muntanya des de la direcció i la responsabilitat dels màxims interessats: els habitants d'aquestes valls, a fi que els beneficis que es puguin derivar de l'explotació dels recursos reverteixin directament a les zones de muntanya, prou afectades en les darreres dècades pel despoblament, el desequilibri d'edats i sexes, i el deteriorament del teixit social i cultural dels seus habitants. Alhora, al llarg de les discussions que s'han dut a terme en els darrers anys, també s'ha anat afermant la convicció que aquestes directrius de potenciació dels recursos turístics han d'anar ben acompanyades del respecte profund pel medi natural, insubstituïble, en el qual han de tenir lloc, i que de vegades ha estat fortament agredit en nom d'un suposat «potenciament» dels recursos turístics de la muntanya.

En aquest context, el programa MAB 6 ALT PIRINEU ha cregut convenient continuar en aquesta línia, iniciada al nostre país pels Grups de l'Alt Pirineu, i ha efectuat un estudi sobre l'esquí nòrdic i el turisme de muntanya (1) que constitueix el punt de partida d'aquest article.

L'ESQUÍ NÒRDIC, UN ESPORT POC CONEGUT A CATALUNYA

L'esquí nòrdic o esquí de fons (ambdues expressions no són ben bé sinònimes; la primera abasta un concepte més ampli que la segona) és un dels esports més complets que existeixen i un dels més populars a alguns països europeus, com França (Gràfic I). Consisteix a lliscar, córrer o passejar amb esquís, seguint una traça, per paisatges nevats. El material és molt més lleuger que el de l'esquí alpí, i per la seva naturalesa és un esport a l'abast de totes les edats. Les inversions econòmiques per condicionar uns circuits són molt inferiors a les que cal generar per a l'esquí alpí. Aquestes i d'altres circum-

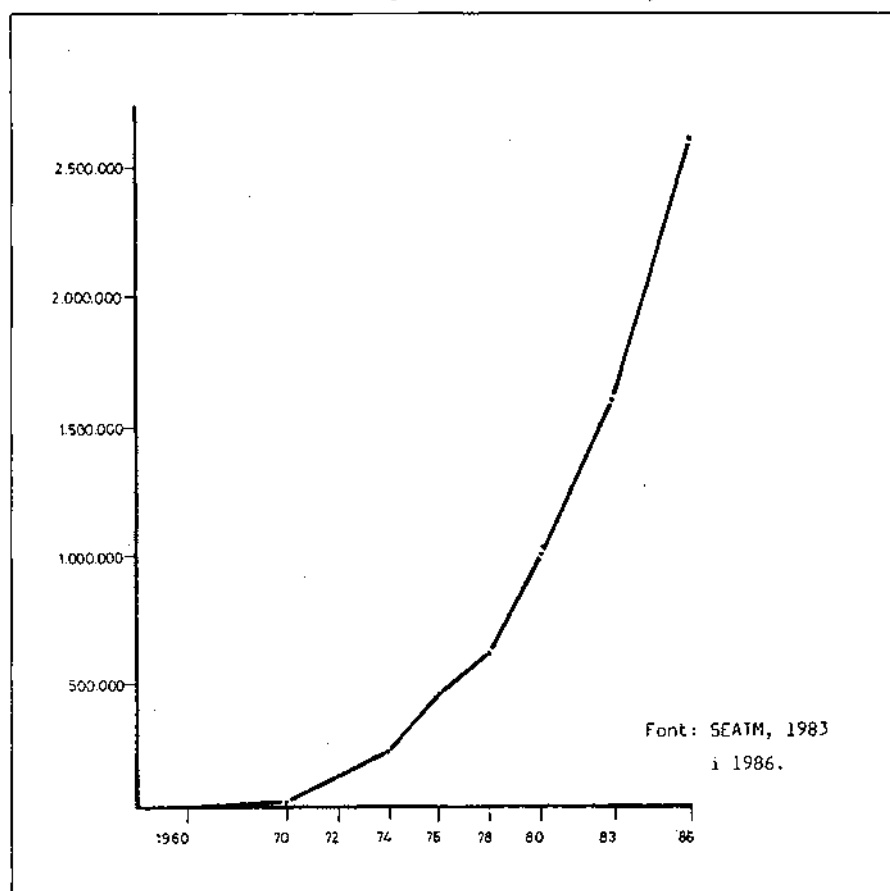
(1) Ens referim concretament al treball col·lectiu de SANCLIMENS, X., GANYET, R., CAMPI-
LLO, X. (1987), *L'esquí nòrdic i el turisme de muntanya*. MAB-6 ALT PIRINEU, núm. 9, la
Seu d'Urgell.

tàncies fan que sigui un esport adient per potenciar el sector terciari a les valls del Pirineu sense malmetre l'ecosistema i sense una transformació traumàtica i radical de les formes de vida tradicionals, l'urbanisme, l'estructura productiva, etc.

L'any 1908, Albert Santamaria, soci del Centre Excursionista de Catalunya, portà a Catalunya des de Chamonix els primers esquís dels quals es té notícia. En les primeres dècades del segle es concebia l'esquí en dues vessants: com a esport i esplai, destinat bàsicament a gent de ciutat que començava a freqüentar indrets accessibles per a la pràctica de l'esquí

Gràfic I

Evolució del nombre d'esquiadors de fons a França 1960/1986.

(Montseny, Rasos de Peguera, Vall de Ribes, etc.) els caps de setmana, i com a mitjà de desplaçament a l'hivern per als habitants de la muntanya -va tenir molta acceptació per exemple, entre els contrabandistes-.

El 1943 s'instal·là a la Molina el primer telesquí d'Espanya, i a partir d'aleshores l'esquí de fons passà a ser una pràctica marginal davant de la popularització de l'esquí alpi. No és fins cap a final dels anys 60 que l'esquí nòrdic com a tal s'introdueix a Catalunya, novament a través dels membres del Centre Excursionista de Catalunya, que trien les boscuries de Sant Joan de l'Erm per practicar-lo, amb una nova mentalitat, plenament moderna i esportiva, i des d'aleshores no ha deixat de generar adeptes, en els darrers anys d'una manera més important. A la zona d'aplicació del programa cal destacar la fundació del Club d'Esquí de Fons Urgellet-Cerdanya (CEFUC) l'any 1975, que actualment ultrapassa els 500 socis i és un exponent clar de l'arrelament que ha assolit aquest esport a determinats indrets del Pirineu.

SITUACIÓ ACTUAL A L'ÀREA MAB-6 ALT PIRINEU

A l'àrea d'aplicació del programa hi ha quatre dominis esquiables on funcionen estacions d'esquí nòrdic: són els d'Aràns, Lles, Sant Joan de l'Erm i Tuixén-la Vansa (Gràfic II i Taula I). Tot i que cada una és gestionada autònomament, i segons fórmules diferents (societats anònimes, convenis o explotacions directes municipals) existeix des de 1985 una Mancomunitat per a la Promoció de les Pistes d'Esquí Nòrdic que potencia les activitats de promoció, obres d'infraestructura, etc. de totes elles. L'existència d'aquesta Mancomunitat és el reflex més clar que en tot moment la gestió de l'esquí nòrdic a Catalunya va a càrrec principalment dels mateixos habitants de l'àrea muntanyenca.

La Mancomunitat i cada estació en particular han hagut i encara han d'afrontar a nombrosos déficits de tota manera, especialment els infraestructurals i els de comunicacions. Els mateixos pobles de muntanya de l'àrea d'estudi, tal com s'ha anat constatant en el conjunt de publicacions del programa, tenen greus déficits de tot tipus, i en general estan escassament preparats per rebre adequadament un flux turístic que augmenta (Gràfic III). Els pobles de la Vall de Castellbó, per exemple, no tenen carreteres asfaltades, ni pràcticament hostaleria, ni tan sols un equipament telefònic suficient que faciliti el viatge a Sant Joan de l'Erm. Tampoc no hi ha carretera asfaltada per anar a Tuixén i la Vansa des de la Seu d'Urgell (encara que sí des de Solsona) però en canvi l'aspecte d'infraestructures hostaleres i el servei telefònic estan sensiblement millor. Bastant més favorable és la situació d'Aràns, i semblant la de Lles, indrets situats a la comarca de la Cerdanya, de més tradició turística que no pas l'Alt Urgell.

TAULA I

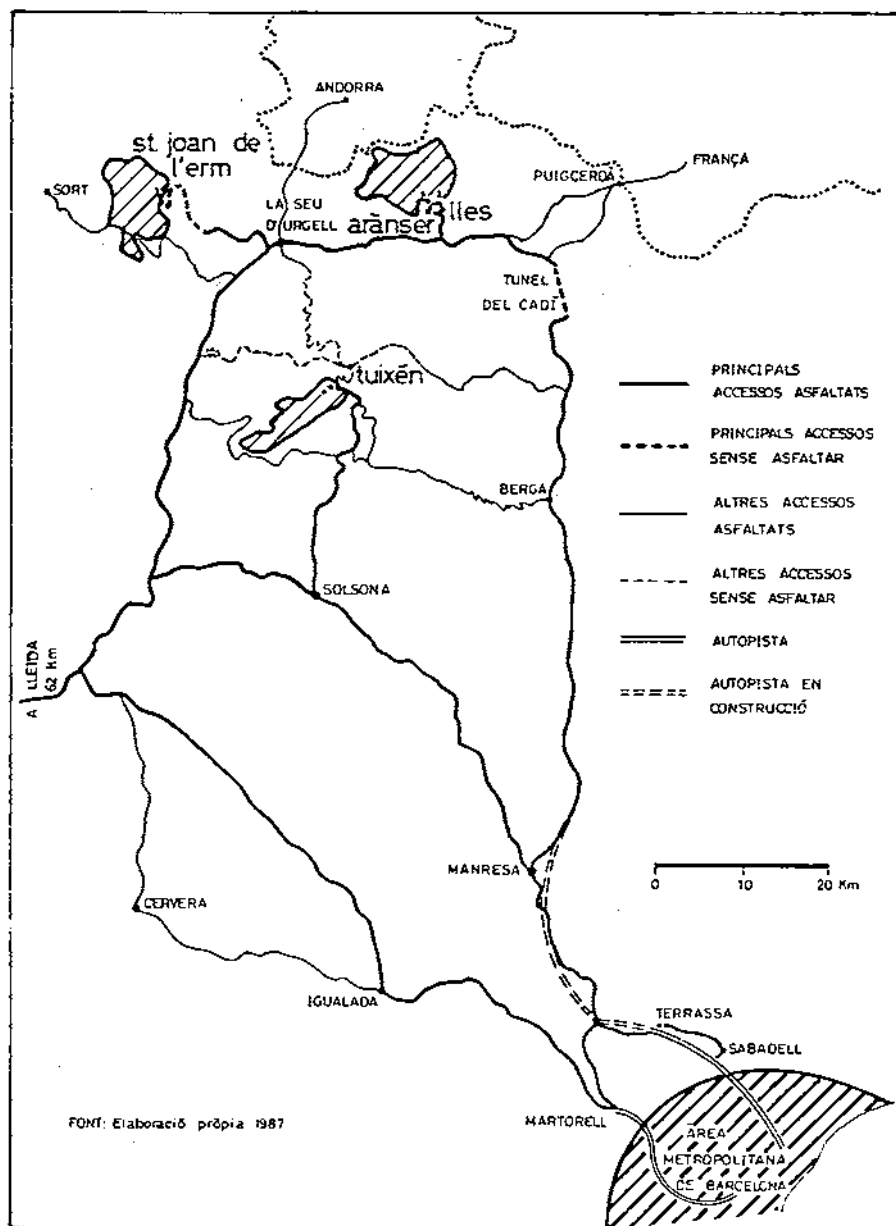
Estacions d'esquí nòrdic. Síntesi general

	Lles	Arànsers	St. Joan de l'Em	Tuixén	La Vansa i Alinyà ¹	TOTAL	
Sup. esquiable potencial (ha) ¹	1.000	663	1.589	106	306	3.664	1. La superfície esquiable potencial correspon al nombre d'hectàrees amb un pendent inferior al 30% i a una alçada compresa entre els 1.600 i els 2.300 metres.
Sup. esquiable real actual (ha) ²	900	863	5.256	100	1.500	9.488	2. La superfície esquiable real correspon a la superfície màxima encerclada pels circuits.
Sup. esquiable real prevista (ha)	1.000	1.552	5.256	180	1.500	9.488	3. La dificultat dels circuits és aproximada. Cada estació té els seus criteris. La classificació de Tuixén i la Vansa és nostra.
Longitud act. dels circuits (m):	20.250	23.625	71.000	15.500	20.500	158.875	4. La randonnée és un circuit de passeig o travessa habitualment sense traçar ni senyalitzar. En el cas de Tuixén, els circuits de la Plana i del Coll de Buc han rebut aquesta categoria.
Verds ³	8.000	5.375	15.000	5.000	5.000	38.375	5. La capacitat òptima ha estat determinada seguint els criteris del SEAIM (1986): Pistes verdes: 29 esq. Km. Pistes blaves: 25 esq. Km. Pistes vermelles: 14 esq. Km. Randonnée: 5 esq. Km.
Blaus	4.250	2.000	9.000	4.500	1.000	20.750	6. S'hi compten tant els que són pròpiament de l'estació com els que es tenen del Consell Comarcal d'Esports o altres entitats.
Vermells	4.000	5.750	24.000	1.000	5.500	9.000	7. Els dies punta, l'estació de Tuixén contracta dos monitors més.
Randonnée ⁴	4.000	10.500	23.000	5.500	9.000	52.000	8. L'àrea d'Arànsers comprèn Músser i comparteix Martinet amb Lles. L'àrea de Sant Joan comprèn Castellbò i Sant Andreu. L'àrea de Tuixén comprèn la Coma.
Long. prevista dels circuits (m):	25.500	25.375	71.000	18.000	20.500	160.425	9. Les dades de la Vansa i Alinyà són estimades, car aquest domini fins ara no ha estat gestionat.
Verds	11.000	5.375	15.000	5.000	5.000	41.375	
Blaus	6.500	2.000	9.000	6.500	1.000	25.000	
Vermells	4.000	10.875	24.000	1.000	5.500	45.375	
Randonnée	4.000	7.125	23.000	5.500	9.000	48.625	
Capacitat òptima actual d'esquiadors ⁵	422	347	1.145	265	300	2.479	
Capacitat òptima prevista d'esquiadors	566	408	1.145	315	300	2.734	
Nombre actual de pp. 6 d'esquis de lloguer	100	52	80	190	0	422	
Nombre previst de pp. d'esquis de lloguer Temporada 87/88	150	102	140	250	0	642	
Nombre de monitors ⁷	12	6	4	6	0	28	
Places d'allotjament en l'àrea d'influència immediata ⁸	173 (144)	75	104	278	0	774	

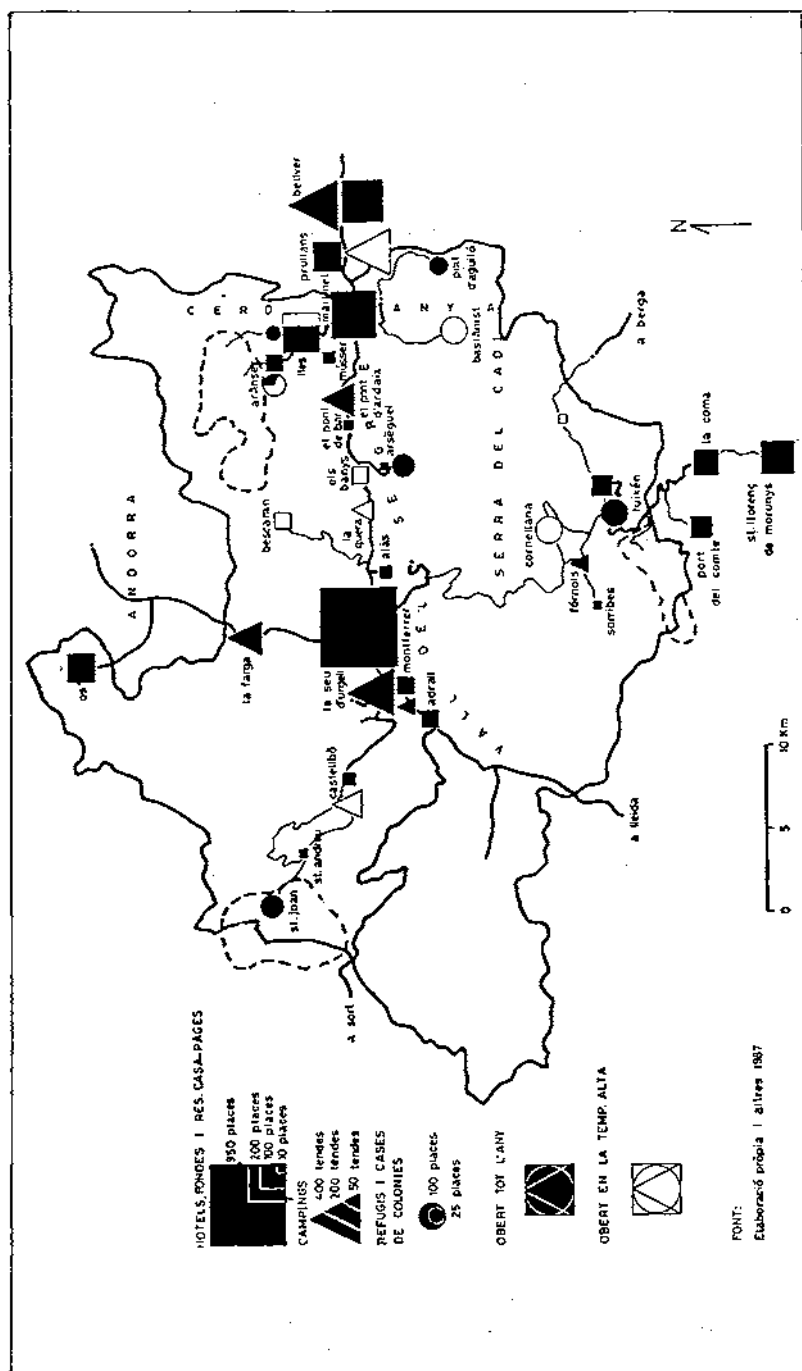
FONT: Dades de les estacions, treball cartogràfic, treball de camp i elaboració pròpia 1987.

Gràfic II

Accessos a les estacions d'esquí nòrdic

Capacitat d'Al·lotjament 1987

Aquests problemes d'infraestructures i comunicacions, que ja existeixen als pobles, s'agreugen lògicament a les pistes, situades normalment entre cinc i deu quilòmetres lluny, amb accessos sense asfaltar, sense telefonia, algunes sense electricitat i la majoria encara sense els equipaments adequats. No obstant això, en els darrers anys la situació ha començat a millorar, i sembla que a mitjà termini la transformació pot ésser important. A partir del que preveu el Decret 287/1986 sobre Promoció de les Estacions d'Esquí Nòrdic, i de les partides destinades a la millora dels accessos a les estacions d'esquí nòrdic al Pla Comarcal de Muntanya de l'Alt Urgell i de la Cerdanya (2), es preveu que es generaran unes inversions públiques que milloraran substancialment aquests aspectes, per tal que es pugui afrontar amb garanties l'expansió que està coneixent aquest esport al nostre país.

L'IMPACTE POSITIU DE L'ESQUÍ NÒRDIC: EL CAS DE TUIXÉN

El desenvolupament de l'esquí nòrdic està generant ja alguns canvis significatius a certes comunitats de muntanya; a la nostra àrea, on aquests canvis són més perceptibles és a Tuixén (Taula IV). Aquest és un poble situat a 1.225 metres d'alçària, a la Vall de la Vansa (de la qual és el poble més gran), entre la Serra del Cadí, al Nord, i el massís del Port del Comte, al Sud. Té una comunicació relativament bona amb la Vall de Lord, al Solsonès, des d'on es passa fàcilment a les àrees més poblades de Catalunya, i uns accessos menys condicionats al Berguedà i a l'Urgellet. Des de 1857 fins a 1981 no havia deixat mai de perdre població: de 1.229 hab. en aquella data va passar a tenir-ne 537 el 1900, a 356 el 1930, 211 el 1960, 148 el 1970 i 118 el 1981.

Des de cap a final del segle XIX ha tingut una certa tradició turística i d'hostaleria, com es va comentar a la publicació núm. 3 del programa (3). Això no obstant, el pilar fonamental de l'economia de Tuixén ha estat sempre el sector agrari, que s'ha anat transformant des d'una agricultura mediterrània de subsistència amb un complement ramader fins a una ramaderia especialitzada amb una agricultura de muntanya associada. En els últims anys, però, les explotacions agràries de muntanya han sofert d'una important crisi, derivada dels costos diferencials de producció respecte altres àrees, que ha reduït en general la

(2) *Pla Comarcal de Muntanya de l'Alt Urgell*, (1987), Direcció General de Política Territorial, DPTOP, Generalitat de Catalunya, Barcelona, vol. II, «Programes d'actuació».

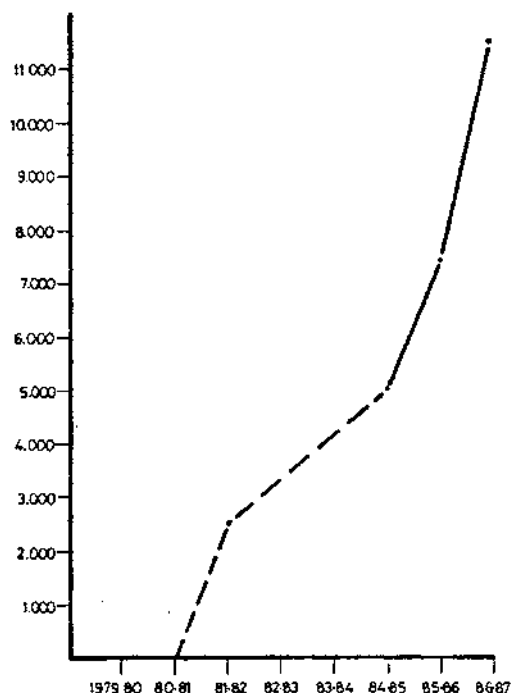
(3) Vegeu especialment les pàgines núm. 38 i 47, corresponents als viatges del Comte de Saint-Saud i d'Arthur Osona. CAMPILLO, X., SANCLIMENS, X. (1986), *viatges i visions de temps antics*, la Seu d'Urgell, MAB-6 ALT PIRINEU, núm. 3.

rendibilitat de les explotacions petites. Aquesta crisi ha afectat també Tuixén, com és lògic. Però, a més, l'estructura per edats de les cases on existeix activitat agrària és molt envellida i hi ha greus problemes de successió: segons els treballs publicats per aquest programa, l'any 2000 hauran desaparegut per raons estrictament demogràfiques el 43% de les explotacions agràries, i només el 9% sembla que tenen un futur assegurat, si no hi introduïm consideracions de tipus econòmic.

Malgrat això, entre 1981 i 1986 els censos de població del poble han passat de 118 a 126 habitants; un augment molt modest, certament, però que representa una aturada de la tendència dels darrers 125 anys i una expectativa de recuperació. El desenvolupament de l'esquí nòrdic no hi ha pas estat aliè.

Taula IV

Evolució del nombre d'esquiadors/dia a Tuixén 1981/1987

El 1982 es van posar en explotació uns terrenys situats a la Muntanya de l'Arp, a l'obaga del massís del Port del Comte, per a pràctica de l'esquí nòrdic, a càrrec de l'Ajuntament de Josa-Tuixén. En molt pocs anys s'ha construït un refugi al Coll de Port, un altre al Prat de l'Arp, s'ha organitzat un servei de monitors i preparació de pistes, un servei de lloguer de material, s'ha organitzat la promoció, s'ha començat a condicionar l'accés i l'aparcament, etc. Tot això està generant una sèrie de transformacions visibles al poble i a indrets propers:

- S'han creat set llocs de treball fixos de monitors d'esquí, que han donat feina durant una temporada a set joves del poble i a alguns neorurals del poble veí d'Ossera. Sumant-hi els monitors ocasionals que es contracten en moments punta, els encarregats del refugi i del lloguer de material, els encarregats de les cases de colònies, etc., els llocs de treball creats al voltant de l'esquí nòrdic a Tuixén són gairebé una vintena, en un poble de només 126 habitants. A més, cal tenir en compte que els ingressos provinents d'aquest sector arriben precisament a l'hivern, quan les feines agràries estan més esmor-teïdes i exigeixen menys dedicació.

- Les rendes generades per l'explotació directa i indirecta de l'esquí nòrdic reverteixen als habitants del municipi i el seu entorn immediat. La temporada 1985/86, per exemple, el moviment econòmic generat en aquest petit àmbit fou de 12 milions de pta., i el benefici net per a l'Ajuntament de Josa-Tuixén fou de 850.000 pta.

- Partint de l'existència d'un bon establiment hostaler, conegut a la comarca i també fora, l'oferta s'ha anat diversificant: hi ha una residència-casa de pagès i dos refugis, com ja hem dit: el del Coll de Port i el del Prat de l'Arp. A més, la Casa de Colònies de Tuixén es fa càrrec de l'allotjament dels nois i noies de les campanyes d'esquí escolar al llarg de la setmana. De vegades, aquesta Casa de Colònies és insuficient i cal ampliar l'oferta amb la del poble veí de Cornellana, que abans només funcionava els mesos d'estiu.

- Les campanyes d'esquí escolar de la comarca i de fora de la comarca, que adopten formes diferents (a la pròpia comarca s'esquia un dia determinat a la setmana i a fora es fan estades concentrades de cinc dies), contribueixen tant a la difusió de l'esport entre els alumnes (i per tant, entre els seus pares) com a la creació d'un cert ambient social al poble, ambient que augmenta encara els caps de setmana amb la vinguda de famílies i grups.

El desenvolupament de l'estació d'esquí nòrdic de Tuixén, per tant, ha estat un revulsiu important per al poble. És d'esperar que amb el condicionament dels terrenys pertanyents al municipi veí de la Vansa-Fórnsols, que millorarà extraordinàriament la qualitat dels circuits de l'estació, els avenços en el terreny socio-econòmic continuïn i, si és possible, que arribin també al municipi veí.

No obstant això, cal afegir que l'esquí nòrdic per si sol, en abstracte, no serveix per al desenvolupament, si no hi ha una gestió ferma i decidida, amb criteris i objectius clars, i amb la participació institucional de l'Ajuntament i també d'una part dinàmica de la població. A Sant Joan de l'Erm, per exemple, amb unes condicions físiques millors que Tuixén, i fins i tot amb l'existència d'un estudi extens i minuciós (4), no s'ha dut a terme una política suficientment dinamitzadora per desenvolupar el sector terciari a la Vall de Castellbò. Els casos de Lles i, més recentment, Arànsér són diferents, però probablement s'acostarien més al model de Tuixén que no al de Sant Joan de l'Erm.

CONCLUSIONS

El desenvolupament del sector turístic és un dels elements clau per al futur de les petites comunitats de muntanya. L'àrea disposa d'uns atractius per desenvolupar el turisme d'hivern -basats en l'esquí de fons- i mantenir una activitat turística al llarg de tot l'any. Atès el nivell de desestructuració social que afecta els habitants de l'alta muntanya i les escasses perspectives que ofereixen la majoria de les explotacions agràries existents avui dia, sembla necessari que altres activitats completin o en algun cas substitueixin les activitats tradicionals. La relació entre turisme i activitats agràries de vegades és complexa, però cal procurar que en la mesura possible siguin compatibles, i assegurar prioritats en la planificació que tinguin en compte el medi ambient i la població afectada.

El desenvolupament del turisme ha de comportar una millora sensible de les condicions de vida de la població permanent de la muntanya. Aquesta millora ja és perceptible en algunes estacions d'esquí nòrdic, on ja s'han creat llocs de treball i equipaments, tot i que estan encara en una primera fase, i se n'augura una expansió a mitjà termini. Convé que, seguint l'exemple de l'esquí nòrdic com a inductor del turisme en aquestes àrees, es potenciïn adequadament i amb el màxim de bon criteri la resta d'atractius de l'àrea, molt poc coneguts en general al conjunt del país.

Juny 1988

(4) UDINA, C, dr.(1983), *Estudi avantprojecte de desenvolupament dels recursos naturals i equipaments de serveis turístics a Sant Joan de l'Erm (Alt Urgell-Pallars) i la seva àrea d'esquí nòrdic* (6 volums), Direcció General de Transports, DGTOP, Generalitat de Catalunya.